

будуть ідентифікувати себе українцями, громадянами та патріотами своєї держави.

Література:

1. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 року № 1392. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п_
2. Козлов А. В., Ковпик С. І. Методика викладання українознавства в школі: навч. посібник. Київ : Твім інтер, 2010. 115 с. URL: <https://is.gd/oF5TmV>
3. Козаченко О.Є. Методичні рекомендації щодо викладання українознавства в 2021-2022 навчальному році. *На допомогу методисту*. Вінниця, 2021. № 7. С. 6–15. URL: <https://is.gd/xсESPВ>
4. Пометун О. Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. 328 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/3731/1/Пометун_О.І.Методика.pdf
5. Пономарьов А. П. Етнічність та етнічна історія України. Курс лекцій. Київ : Либідь, 1996. 271 с. URL: <https://is.gd/dEu8h8>
6. Українознавство, 5–11 класи: навчальна програма з курсу за вибором «Українознавство» для закладів загальної середньої освіти України (авт. А. Ціпко, Т. Бойко, С. Бойко, О. Газізова). Київ, 2020. URL: <https://is.gd/6qKbzF>

*Гупан Н.,
доктор педагогічних наук, професор,
науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти
Інституту педагогіки НАПН України*

ЗДОБУТКИ ТА ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО ПІДРУЧНИКОТВОРЕННЯ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Російська агресія проти України набула повномасштабної війни, в умовах якої актуалізувалися виклики до всіх сфер життя країни, зокрема, і до шкільної історичної освіти. Загарбники на тимчасово окупованих українських територіях нищать нашу навчальну літературу, завозять свої підручники, нав'язуючи їх школярам, здійснюють насильницьку русифікацію. Українська навчальна література, насамперед, підручники з історії і літератури, стала небезпечною для російських окупантів, оскільки вона є засобом навчання й виховання патріотизму, формування національної та громадянської ідентичності нашої молоді, майбутнього української нації і держави.

Тож навіть вже сьогодні, в умовах війни, доцільно зосередитись на подальшій розбудові українських підручників, їхньому вдосконаленні і покращенні.

Дослідження свідчать, що підручник залишається ключовим засобом шкільного навчання, зокрема, історії, незважаючи на те, що сучасна освіта спирається на інформацію різних джерел. Тому необхідно не лише постійне оновлення змісту підручників, а й визначення методологічних основ його відбору, структурування та подання в навчальній книзі [4]. У контексті компетентнісної парадигми освіти, декларованої у Державному стандарті базової середньої освіти [2], характер і цілі конструювання підручників дуже змінюються, так само, як і методика їх використання на уроці. Підручник стає насамперед не джерелом інформації, а путівником для самостійного навчання і практики учнів та засобом організації навчального процесу для вчителя. Різноманітний набір освітніх методик і інструментів компетентнісно орієнтованого підручника дозволяє досягати актуальних цілей освіти.

Якщо коротко узагальнити вимоги, які висуває сьогодні суспільство до випускника школи XXI ст., ті, на яких ґрунтується перелік ключових компетентностей освітнього стандарту [2], то основними ідеями треба вважати такі. Учень повинен уміти: самостійно набувати знань; застосовувати свої життєві знання та досвід для розв'язання пізнавальних проблем; працювати з різною інформацією, аналізувати, узагальнювати, аргументувати; самостійно критично мислити, шукати раціональні шляхи розв'язання проблем; вільно висловлювати і захищати власну позицію, бути комунікабельним, контактним у різних соціальних групах, гнучко адаптуватися в змінюваних життєвих ситуаціях. Зрозуміло, що такі вимоги істотно впливають на характер навчальної книги, адже підручник – це комплексна модель освітнього процесу, що відображає його цілі, принципи, зміст, технологію. При цьому підручник не лише відбиває певну модель освітнього процесу, але і проектує її реалізацію [4].

За роки незалежності підручники з історії неодноразово перевидавалися. І це, безумовно, позитивний процес. Зміна поколінь підручників засвідчує не

лише становлення української школи історичного підручникотворення, а й її поступальний розвиток. Проте у цій сфері продовжують гостро відчуватися й нерозв'язані проблеми, що призводять до непродуманих рішень, плоди яких доводиться пожинати кілька років, поки «працює» той чи інший підручник [1, с. 16-27].

Пояснимо цю тезу ширше. Історія, як зазначено вище, здатна допомогти школяреві «самовизначитися у світі довкола й інтегрувати себе в цей світ», самореалізуватися в умовах непростой української дійсності, вписатися в неї без великих втрат для себе особисто й для суспільства. Йдеться не про те, щоб з історичної пам'яті школярів були стерті гіркі сторінки нашої історії й замінені на героїчні, а про те, щоб осмислити їх і не повторювати помилок минулого, щоб посилити патріотичне і громадянське звучання історичних курсів, звертаючись до системи цінностей, пов'язаних як з кращими національними традиціями, так і з загальнолюдською традицією гуманізму.

Проблема полягає в труднощах реалізації цих ідей. Останні кілька років, особливо під час переходу нашої освіти до Нової української школи, основний шлях демократизації підходів і плюралізму у створенні підручників чомусь убачається у пропонуванні вчителям/учням величезної кількості варіативних програм і підручників з предмета. Очевидно, ця ідея була спрямована на подолання «монополії» окремих авторів і видавництв на створення підручників. Водночас неважко помітити, що така різноманітність на практиці призвела до значної неузгодженості і протиріч у змісті того, що мають опанувати учні, до проявів певного авторського волюнтаризму у відборі подій і явищ на сторінках підручника і їхньому трактуванні.

Методологічний «плюралізм» різних підручників, на думку вчителів, може призвести до відсутності в учнів цілісності світосприйняття, виникненню освітніх втрат, якщо дитина переходить в іншу школу, де «працює» інша програма й інший підручник. Проте сьогодні керівні органи взагалі «не помічають» цієї проблеми.

Розв'язання проблеми вбачаємо в такому алгоритмі. Під час рецензування модельних програм (зокрема, 7-9 і старшої школи) [3] звертати увагу на подання автором науково достовірного змісту, що спирається на прийняті в українській історичній науці підходи, ґрунтовний опис змісту, що програма рекомендує до включення у підручник, достатність цього змісту для реалізації завдань і досягнення обов'язкових результатів у відповідності до Державного стандарту освітньої галузі. Важливим є також ініціювання Міністерством освіти круглих столів та дискусій авторів підручників і вчителів-практиків для обговорення загальних підходів до структурування й відбору історичного змісту для того чи іншого історичного курсу.

Окрім того, на нашу думку, важливим є підвищення відповідальності авторів/рецензентів підручника за його якість. В основному авторському тексті підручника автор повинен прагнути до максимальної об'єктивності у висвітленні історії, до наукової чесності, до відмови від замовчувань, перекручування, підміни фактів, однобічного добору інформації. Неприпустимими є висновки, не підкріплені аргументами. Сьогодні до цього переліку обов'язково треба додати повну відмову від російських наративів в історії, акцентування героїчного минулого і сьогодення України, передумов її демократичного майбутнього.

Плюралізм думок і підходів до відбору змісту, творчість авторів можуть бути відбиті повніше в такому компоненті підручника, як додаткові тексти. Це можуть бути документи різних політичних партій і течій, фрагменти з творів вітчизняних й зарубіжних істориків, мемуарів, листів учасників та очевидців подій, статистичних даних, джерел законодавчого характеру, весь спектр сучасних візуальних джерел тощо, які допоможуть створити «стереоскопічне», об'ємне зображення минулого. Система продуманих творчих завдань також здатна сприяти формуванню вміння оцінювати чужі погляди, виявляти незбіги в позиціях й судженнях, прояви упередженості в оцінках подій і осіб, тенденційності у доборі фактів та у висновках і, як кінцевий результат, здатна формувати аргументовану особисту позицію школяра [4, с. 174-190].

Це тим більш важливо, що до вивчення історії дитина підходить, маючи власне бачення навколишнього світу, власний погляд. Історія – це той предмет, який це бачення формує. Навіть якщо в дитини недостатньо знань, в неї все одно складається своя власна концепція історичного минулого. У ній окреме місце посідає сім'я, родовід, країна. І залежно від того, чи є ця концепція схвальною, оптимістичною, залежить те, як людина працюватиме на свою країну. І чи залишиться вона взагалі жити у нашій країні. Іноді здається, що коли автори підручників/вчителі намагаються сформулювати в учнів ту чи іншу точку зору на історичні події, то забувають, навіщо вони це роблять. Наприклад, перебільшуючи значення якихось подій, які знецінюються через кілька років. Очевидно, що найважливіше – не скільки фактів знає дитина, а яку концепцію історії вона для себе складає і як себе ідентифікує.

Отже шкільні підручники з історії, як і у попередні роки, потребують удосконалення змісту і методичного апарату, аби відповідати викликам сьогодення. Задля цього важливо усвідомлювати здобутки та проблеми підручникотворення, аби навчальні книги з історії сприяли наближенню нашої перемоги над російськими агресорами.

Література:

1. Гупан Н. М. Зрушення в методичному апараті українських шкільних підручників з історії на межі ХХ – ХХІ ст. *Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції «Теорія та методика формування громадянської компетентності старшокласників в умовах інноваційного розвитку сучасної гімназії» (18 жовтня 2018 р.)* Київ, 2008. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/713606/>
2. Державний стандарт базової середньої освіти. (2020). Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/
3. Наказ Міністерства освіти і науки України (19 лютого 2021) «Про затвердження типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти». URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-dlya-5-9-klasiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti>
4. Пометун О. І. Компетентісно орієнтована методика навчання історії в основній школі: методичний посібник / О. І. Пометун, Н. М. Гупан, В. С. Власов. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 208 с.